

ISCTBL 2022
INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Универзитет „Гоце Делчев“ –
Штип

Goce Delchev University
Shtip

Факултет за туризам и бизнис
логистика

Faculty of Tourism and
Business Logistics

**Петта Меѓународна Научна Конференција
Fifth International Scientific Conference**

**ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК
CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS
LOGISTICS IN THE 21ST CENTURY**

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

Универзитет „Гоце Делчев“ –
Штип

Goce Delcev University
Shtip

Факултет за туризам и бизнис
логистика

Faculty of Tourism and
Business Logistics

**Петта Меѓународна Научна Конференција
Fifth International Scientific Conference**

**ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК
CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS
LOGISTICS IN THE 21ST CENTURY**

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

30 април 2022 г. / April 30, 2022

Издавач:

Факултет за туризам и бизнис логистика
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Крсте Мисирков, 10-А, 201, 2000, Штип, РС Македонија
Тел: +389 32 550 350
www.ftbl.ugd.edu.mk
www.ugd.edu.mk

За издавачот: д-р Татјана Бошков, декан

Организатор на конференцијата: Факултет за туризам и бизнис логистика

Уредник: д-р Татјана Бошков, декан

Тираж: 146

Година на издавање: 2022

Publisher:

Faculty of Tourism and Business Logistics
Goce Delchev University of Shtip
“Krste Misirkov” no.10-A P.O. Box 201 Shtip 2000, North Macedonia
Tel: +389 32 550 350
www.ftbl.ugd.edu.mk
www.ugd.edu.mk

For the Publisher: Tatjana Boshkov, Ph.D. – Dean

Conference Organizer: Faculty of Tourism and Business Logistics

Editor: Tatjana Boshkov, Ph.D. – Dean

Print circulation: 146

Year of publication: 2022

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека Св. „Климент Охридски“, Скопје

338.48(062)
658.6/.8:164(062)

МЕЃУНАРОДНА Научна Конференција (5 ; 2022 ; [Штип])

Предизвиците во туризмот и бизнис логистиката во 21 век : зборник на трудови / Петта меѓународна научна конференција, 30 април 2022 г. ; [уредник Татјана Бошков] = Challenges of tourism and business logistics in the 21st century : conference proceedings / Fifth international scientific conference, April 30, 2022 ; [editor Tatjana Boshkov]. - Штип

: Универзитет "Гоце Делчев"- Штип, Факултет за туризам и бизнис логистика = Shtip : University "Goce Delchev" -Shtip, Faculty of tourism and business logistics : Факултет за туризам и бизнис логистика = Faculty of Tourism and Business Logistics, 2022. - [274] стр. : илустр. ; см

Фусноти кон текстот. - Трудови на мак. и англ. јазик. - Библиографија кон одделни трудови. - Abstracts. - Резимеа

ISBN 978-608-244-891-6

а) Туризам -- Собири б) Синцир на снабдување -- Логистички системи -- Собири
COBISS.MK-ID 57409541

Организациски комитет:

Проф. д-р. Татјана Бошков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Наташа Митева, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р Цветанка Ристова Магловска, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Душко Јошески, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Душица Попова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Меѓународен програмски комитет:

Проф. д-р. Татјана Бошков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Наташа Митева, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Цветанка Ристова Магловска, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Душко Јошески, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Душица Попова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Мишко Цидров, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Машински факултет, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Никола В. Димитров, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Цане Котески, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Александра Жежова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Зоран Темелков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

д-р Билјана Цоневска Гуњовска, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Тања Ангелкова Петкова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Оливер Филипоски, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р Христина Серафимовска, Факултет за Туризам и Бизнес логистика, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р Слајана Стојановска, Факултет за Бизнес Економија, Скопје, Република Северна Македонија

Проф. д-р Димитар Ковачевски, Универзитет Американ Колеџ Скопје, Република Северна Македонија

Доц. д-р. Васко Шутаров, МИТ Универзитет, Факултет за безбедност, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Глигор Бишев, Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола, Економски факултет Прилеп, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Мадалина Теодора Андреи, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија

Проф. д-р. Соња Квируга, Универзитет Алкала, Оддел за економија, Шпанија

Проф. д-р. Алиса Флеишер, Хебрејскиот универзитет Јерусалим, Роберт Х. Смит, Факултет за земјоделие, Храна и Животна средина, Оддел за економија на животна средина и управување, Израел

Проф. д-р. Ноам Шовал, Хебрејски универзитет Ерусалим, Факултет за општествени науки, Оддел за географија, Израел

Проф. д-р. Нурија Елиса Морере Молинеро, Универзитет Реј Хуан, Шпанија

Проф. д-р. Никола Хурвулиадес, Американ Колеџ Солун, Грција

Проф. д-р. Донила Пипа, Универзитет Марин Барлети, Економски факултет, Албанија

Проф. д-р. Мохамед Фуад, Ариш Универзитет, Факултет за уметност, Египет

Проф. д-р. Френсис Вериза, Универзитет Толиара, Факултет за општествени науки, Мадагаскар

Проф. д-р. Октавиан Сербан, Букурешки Универзитет за Економија, Факултет за храна од земјоделие и економија на животната средина, Романија

Проф. д-р. Сабина Георгечи, Асоцијација за промоција на туризмот, Дробета Турму-Северин, Романија

Проф. д-р. Серафима Роскова, Молдовска академија за науки, Академија за економски науки на Молдавија, Република Молдавија

Проф. д-р. Стела Дерменчиева, Универзитет на Велико Трново Свети „Кирил и Методиј“, Оддел за Географија, Бугарија

Проф. д-р. Марта Боровска Стефанска, Универзитет во Лоџ, Факултет за Географски науки, Институт за градежна средина и Просторна, Полска

Проф. д-р. Јулиана Поп, Универзитет за економски студии, Факултет за бизнис и туризам, Романија

Проф. д-р. Елена Тома, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија

Проф. д-р. Ирина Лазар, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија

Проф. д-р. Озгур Јерли, Дужче Универзитет, Факултет за Шумарство, Оддел за пејсажи, Турција

Доц. д-р. Жарко Радјеновиќ, Универзитет во Ниш, Центар за иновации, Србија

Проф. д-р. Драго Цвијановиќ, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски менаџмент и Туризам Врњачка Бања, Србија

Проф. д-р. Дарко Димитровски, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски менаџмент и Туризам Врњачка Бања, Србија

Проф. д-р. Серџо Чипола, Универзитет во Палермо, Силиција, Италија

Доц. д-р. Марија Белиј Радан, Универзитет во Белград, Факултет за географија, Србија

Доц. д-р. Андреј Мичовиќ, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски менаџмент и Туризам Врњачка Бања, Србија

Проф. д-р. Светлана Станкова, Универзитет во Шумен „Св. Константин Преславки“, Факултет за природни науки, Оддел за географија, регионален развој и туризмот, Шумен, Бугарија

Organizational committee:

Prof. Tatjana Boshkov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Natasa Miteva, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Cvetanka Ristova Maglovska, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Dusko Joseski, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Dusica Popova, Ph.D., Dusica Popova, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

International program committee:

Prof. Tatjana Boshkov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Natasa Miteva, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Cvetanka Ristova Maglovska, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Dusko Joseski, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Dusica Popova, Ph.D., Dusica Popova, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Misko Djidrov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Mechanical Engineering, Stip, North Macedonia

Prof. Nikola V. Dimitrov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Cane Koteski, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Aleksandra Zezova, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Zoran Temelkov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Biljana Conevska Gunjovska, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Tanja Angelkova Petkova, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Oliver Filiposki, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Hristina Serafimovska, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Slagjana Stojanovska, Integrated Business Faculty, Skopje, North Macedonia

Prof. Dimitar Kovacevski, Ph.D., School of Business Economics and Management, University American College Skopje, North Macedonia

Assist. Prof. Vasko Sutarov, Ph.D., MIT University, Faculty of Security Sciences, North Macedonia

Prof. Gligor Bishev, Ph.D., St. Clement of Ohrid University of Bitola, Faculty of Economics, Prilep, North Macedonia

Prof. Madalina Teodora Andrei, Ph.D., Hyperion University, Faculty of Social, Humanities and Natural Sciences, Department of Geography, Romania

Prof. Sonia Quiroga, Ph.D., University of Alcalá, Department of Economics, Spain

Prof. Aliza Fleischer, Ph.D., The Hebrew University of Jerusalem, The Robert H. Smith Faculty of Agriculture, Food and Environment, Department of Environmental Economics and Management, Israel

Prof. Noam Shoval, Ph.D., The Hebrew University of Jerusalem, Faculty of Social Sciences, The Department of Geography, Israel

Prof. Nuria Elisa Morère Molinero, Ph.D., Universidad Rey Juan Carlos, Catedrática Historia Antigua, Spain

Prof. Nikolas Hourvoulides, Ph.D., American College of Thessaloniki, Greece

Prof. Donila Pipa, Ph.D., Marin Barleti University, Faculty of Economy, Albania

Prof. Mohamed Fouad, Ph.D., Arish University, Faculty of Arts, Egypt

Prof. Francis Veriza, Ph.D., University of Toliara, Faculty of Lettets and Human Sciences, Madagascar

Prof. Octavian Serban, Ph.D., Bucharest University of Economic Studies, Faculty of Agrifood and Environmental Economics, Romania

Prof. Sabina Gheorgheci, Ph.D., Mehedinți Tourism Promotion Association, Drobeta Turnu-Severin, Romania

Prof. Serafima Roșcovan, Ph.D., Moldova Academy of Science, Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova

Prof. Stella Dermendzhieva, Ph.D., University of Veliko Turnovo St Cyril and St. Methodius, Department of Geography, Bulgaria

Prof. Marta Borowska-Stefanska, Ph.D., University of Lodz Faculty of Geographical Sciences, Institute of the Built Environment and Spatial Policy, Poland

Prof. Iuliana Pop, Ph.D., University of Economic Studies, Faculty of Business and Tourism, Romania

Prof. Elena Toma, Ph.D., Hyperion University, Faculty of Social, Humanities and Natural Sciences, Department of Geography, Romania

Prof. Irina Lazăr, Ph.D., Hyperion University, Faculty of Social, Humanities and Natural Sciences, Department of Geography, Romania

Prof. Ozgur Yerli, Ph.D., Duzce University, Faculty of Forestry, Department of Landscape, Architecture, Turkey

Assist. Prof. Zarko Radjenovic, Ph.D., University of Nis, Innovation Center, Serbia

Prof. Drago Cvijanović, Ph.D., University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjacka Banja, Serbia

Prof. Darko Dimitrovski, Ph.D., University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjacka Banja, Serbia

Prof. Sergio Cipolla, Ph.D., University of Palermo, Italia

Assist. Prof. Marija Belij, Ph.D., University of Belgrade, Faculty of Geography, Serbia

Assist. Prof. Andrej Mićović, Ph.D., University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjacka Banja, Serbia

Prof. Svetlana Stankova, University of Shumen “Konstantin Preslavski”, Faculty of natural science, Department of geography, regional development and tourism, Bulgaria

PANEL SESSION

Challenges and implications of COVID-19: reducing disparities and addressing distributional impacts in different sectors

Session chair: Tatjana Boshkov, Assoc.professor and Dean at Faculty of tourism and business logistics, „Goce Delcev University – Stip, N. Macedonia

Panelists

1. Prof. Dr. Tamara Klicek, Ph.D., International Programme on Urban Governance IPUG, National Taipei University, Taiwan
2. Prof. Dr. Madalina-Teodora Andrei, Ph.D., “Spiru Haret” University, Faculty of Geography, Bucharest, Romania
3. Prof. Dr. Mirela-Elena Mazilu, Ph.D. Department of Geography
4. Director of Research Center in Innovative and Regional Tourism, University of Craiova, Romania
5. Dr. Nikolina Vrcelj, Ph.D., Executive Director, Association of Economists and Managers of the Balkans, headquartered in Belgrade, Serbia
6. Prof. Dr. Kemal Cebeci, Marmara University, Faculty of Economics, Department of Public Finance, Director of MIRDEC, Istanbul, Turkey
7. Prof. Dr. Rabi Narayan Kar, Ph.D., FCS, Professor-Principal SLC, University of Delhi, Delhi, India
8. Prof. Dr. Paulo Reis Mourao, Ph.D., Department of Economics & NIPE, Economics & Management School, University of Minho, Braga – Portugal
9. Prof. Dr. Mazhar Abbas Ph.D. , Department of Management & MIS, College of Business Administration, University of Hail, Kingdom of Saudi Arabia
10. Prof. Dr. Kanita Imamović-Čizmić, Ph.D., Department of Legal and Economic Sciences, University of Sarajevo-Faculty of Law, BiH
11. Prof. Dr. Slagjana Stojanovska, Ph.D., Integrated Business Faculty, Skopje, Republic of N. Macedonia
12. Prof. Dr. Slavi Dimitrov Ph.D., Department of Tourism, Deputy Dean of the Faculty of Economics, "St. Cyril and Methodius" University of Veliko Tarnovo, Bulgaria
13. Dr. Žarko Rađenović, Research Associate, University of NišInnovation Center, Serbia
14. Prof. Dr. Boban Melovic, Ph.D., Vice-Dean for international cooperation, Faculty of Economics Podgorica, University of Montenegro

Moderators

First session: Business logistics and business administration

Natasha Miteva, PhD, Vice-Dean for Education, Faculty of Tourism and Business Logistics, Goce Delcev University – Stip, N. Macedonia

Second session: Tourism, hospitality and gastronomy

Natasha Miteva, PhD, Vice-Dean for Education, Faculty of Tourism and Business Logistics, Goce Delcev University – Stip, N. Macedonia

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
GOCE DELCEV UNIVERSITY OF STIP

ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА
FACULTY OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS

ПЕТТА МЕЃУНАРОДНА
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА

FIFTH INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCE

ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК

CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS
IN THE 21ST CENTURY

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS

30 април, 2022, Штип / Shtip, April 30th, 2022

МЕТОДИ И КРИТЕРИУМИ НА ВАЛОРИЗАЦИЈА НА ТУРИЗМСКИОТ ПОТЕНЦИЈАЛ

Фатон Шериф

*Докторант на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Институт за географија,
Природно-математички факултет - Скопје, fatonsherifi80@gmail.com*

Апстракт

Се занимава со некои од најважните теоретски и практични аспекти на валоризацијата на туризмот (аксиологија), како и можноста за примена на основните критериуми на економската теорија на вредноста во туризмот (корисност, брзина и перформанси). Во вториот дел се претставени различни услуги, критериуми и методи на туристичка валоризација, кои се применуваат во пракса (врз основа на локални и странски примери). Целта на истражувањето е да се утврди вредноста на искористеноста и циркулацијата на туристичките ресурси во одредена просторна покриеност и врз основа на тоа да се заснова нивната класификација и хиерархија.

Потоа се разгледуваат надворешните и внатрешните фактори, овие карактеристики се однесуваат на изворот што ја формира основата на туристичката вредност. Со оглед на големата разновидност на туристичките ресурси и вредности, практично е невозможно да се спроведе сеопфатно испитување на сите негови внатрешни карактеристики. Надворешните фактори на изворот се елементи кои ја одредуваат неговата туристичка употреба, имајќи предвид дека го олеснуваат пристапот до изворот, да ги стимулираат и мотивираат туристите преку сликите (перформанси) што тие ги сакаат или да го нагласат постоењето на одредени специфики и разлики што го пласираат изворот во оптимални услови на употреба.

Последната фаза на валоризација на туристичките ресурси е нивна класификација и хиерархизација во различни категории. Во основа, тој го претставува рангирањето на ресурсите според нивната вкупна вредност. Сите ресурси во рамките на националното подрачје, регион или територија може да се идентификуваат и рангираат како извори од локално, регионално, национално и меѓународно значење.

Клучни зборови: туризам, простор, валоризација, критика, методи.

Вовед

Под туристичка валоризација подразбираме вреднување, т.е. квалитативна и квантитативна проценка на туристичката вредност на сите претходно наведени ресурси и вредности како и други составни елементи на туристичкиот потенцијал.

Валоризацијата на туристите беше една од најважните; Фазата во процесот на просторно планирање на туризмот, но во исто време е најсложената и најтешката битка, особено кога станува збор за проценка на ресурсите и вредностите на туристичката вредност на која е многу тешко објективно да се квантифицира. Целта на валоризацијата е да се процени вредноста на елементите на туристичкиот потенцијал, односно да се процени апсолутната

вредност на туризмот, како и нивната релативна вредност, вредноста на некои елементи и ресурси во однос на другите. Врз основа на извршената валоризација, можно е да се класифицираат ресурсите, вредностите и другите елементи според предвидената вредност по хиерархиски редослед, што е важен предуслов за реализација на следните фази во процесот на просторно планирање на туризмот.

Врз основа на презентираната класификација на фактори, можно е да се пристапи кон проценка и анализа на туристичките вредности и ресурси користејќи два вида фактори: внатрешни и надворешни како што се урбанизацијата, инфраструктурата, туристичката опрема и услуги, плажите, зградите и културните споменици.-историски. Надворешните ресурсни фактори се елементи кои ја одредуваат неговата туристичка употреба, имајќи предвид дека тие го олеснуваат пристапот до ресурсот, да ги стимулираат и мотивираат туристите преку слики како што се пристапност на ресурсите, близината до центрите за емитување, спецификација на вредноста, важноста на ресурсите итн.

На македонско-косовската и српската граница се наоѓаат следните гранични точки: Јажинца (Тетово), Блаце (Скопје) и Табановце (Куманово, додека помали се Сопот и Пелинце во Куманово. Граничната точка Јажинце е поубава по природа. се Шар (Лубетени) планини покриени со различна флора и фауна и ниска, различна вегетација, со многубројни извори и кратки потоци.

Критериум за оценување

Првото прашање што се поставува кога станува збор за валоризација се заснова на што, потоа врз основа на каде?. Елементет; Факторските критериуми може да се користат за евалуација на изворите и вредностите, пред сè. Кои се важните детерминанти кои ја одредуваат туристичката вредност? Краф и Херсингер двајца швајцарски автори кои се рангирани на првото место на туристичките дефиниции. Товичиќ (1982) смета дека основните елементи на туристичката валоризација се привлечноста на мотивот (изворот), географската положба и наклонетоста на магичната (дисперзивна) област. Пиха (1982) ги дефинира критериумите за валоризација како оние вредности на својствата на просторот кои во процесот на валоризација ја одредуваат неговата соодветност за употреба за дневна рекреација или туристичка рекреација. Авторот ги групира критериумите за валоризација на следниов начин: врвни корисници на услуги),

Светската туристичка организација (СТО) (1980) исто така се занимава со дефинирање на најважните критериуми за оценување на туристичките ресурси и вредности. Критериумите, односно факторите се класифицирани во две големи групи, внатрешни и надворешни фактори на валоризација (овие фактори не треба да се мешаат со intertpm и надворешниот туристички потенцијал).¹

- a. Факторите за толкување се подразбираат како специфични квалитети и вредности што ги вреднува секој турист. Во зависност од нивната природа, се разликуваат два вида внатрешни фактори:
 - Оние кои се однесуваат на степенот на искористеност на туристичките ресурси, односно вредностите (урбанизација, инфраструктура, опрема и туристички услуги) и
 - Оние кои се однесуваат на инхерентните карактеристики на туристичката вредност во основа се совпаѓаат, т.е. тие одговараат на карактеристиките на самиот изворен код, кој ја формира основата на туристичката вредност,
- b. Надворешните фактори се оние фактори кои значајно влијаат или можат да влијаат на туристичките територии насочени кон туристичките вредности и кои ја одредуваат

¹Јовичиќ, Ж. (1982): *Turistisza geografsca, Научна knjiga, Белград.*

нивната позиција во однос на пазарите и побарувачката: специфики на вредност за пристапност (пристапност), близина на емисионите центри, важноста на вредноста (ресурси).

Врз основа на презентираната класификација на фактори, можно е да се пристапи кон проценка и анализа на туристичките вредности и ресурси користејќи два вида фактори: внатрешни и надворешни.

Внатрешни фактори

A. Стапка на искористеност на туристичка вредност (ресурси)

- a. Урбанизација. Се оценуваат типовите, квалитетот и обемот на постоечката изворна опрема. Во однос на видот на опремата, мора да се направи разлика помеѓу туристичка опрема, мешана опрема и нетуристичка опрема. Во однос на квалитетот на опремата, се прави разлика помеѓу: добар квалитет (добра архитектура, урбанизам, пријатен поглед на целината), просечен квалитет (прифатлив поглед на зградите и целината) многу или без квалитет (шифрата на опремата создава непријатен впечаток за во целина, урбанизмот е запоставен, архитектонскиот квалитет на градбата, што го одразува очигледниот недостаток на туристичка вокација), степенот на урбанизација на ресурсите е мерка за урбанизација на ресурсите може да има три извори: висок, среден и слаб.
- b. Инфраструктура. Кога станува збор за инфраструктурата, за време на јазот треба да се земат предвид следните елементи: карактеристики на урбаната и транспортната инфраструктура (добра, средна и лоша), услуги за снабдување со извор (висок, среден, низок), ниво на понуда во однос на потребите на побарувачката (високо, средно, слабо),
- c. Туристичка опрема и услуги, Оценката се базира на нивната количина.
- d. Квалитет: постоечки сместувачки капацитети (хотелско сместување, нехотелско сместување) дополнителен туристички простор (ресторани, кафетерии, ноќни клубови, занаети, спорт, туристички агенции), туристички услуги (комерцијализација, транспорт)

B. Вродени карактеристики на туристичките вредности (ресурси)

Овие карактеристики се однесуваат на изворот што ја формира основата на туристичката вредност. Со оглед на големата разновидност на туристичките ресурси и вредности, практично е невозможно да се спроведе сеопфатно испитување на сите негови внатрешни карактеристики. Меѓутоа, за ориентација, овде ќе се наведат некои карактеристики поврзани со еден вид природен ресурс и еден вид културен ресурс.

- a. Плажи. Кога станува збор за плажите на море, река и езера, при оценувањето на нивните карактеристики треба да се земат предвид следните фактори: големина на плажа (ширина, должина), големина на активна површина на плажа, големина на простор за одмор, топографија на плажа (рамна и карпеста“, песок. и квалитетот на водата, безбедноста на водата (бранови, длабочина на водата; струи, извори итн.), ниво на загаденост на водата, постоечка морска фауна, микроклима и температура на водата во различни периоди од годината, капацитет, користење на плажата (висока, средна, сиромашна, нема), вредноста на пејзажот на плажата (убавината на пејзажот е важна за сите туристички ресурси, плажата е многу поатрактивна се оние опкружени со карпи, планини, острови и полуострови.
- b. Историски објекти и споменици, Кога станува збор за валоризација на овој вид ресурси, треба да се земат предвид следните фактори: Архитектонска вредност на објектот без разлика на времето на градба (висок, среден, слаб), ерата во која зградата била нова), степенот на зачуваност на објектот или споменикот, врз основа на процентот на севкупниот изглед на целината (добар, минлив, сиромашен), вредноста на статуите, ракотворбите на уметничките елементи на објектот. (висока, просечно слаба), заштитните мерки, реставрацијата и

контролата на зачувувањето исто така ја зголемуваат вредноста на ресурсите. Постојаните заштитни мерки се од големо значење.

Надворешни фактори

Надворешните фактори на изворот се елементи кои ја одредуваат неговата туристичка употреба, имајќи предвид дека тие го олеснуваат пристапот до изворот, да ги стимулираат и мотивираат туристите преку сликите (перформанси) што тие ги сакаат или да го нагласат постоењето на одредени специфики и разлики кои го поставуваат изворот во оптимални услови на употреба. Во зависност од масата на манифестираната побарувачка.

- a. Достапноста на ресурсите е последица на опремата (соодветната сообраќајна инфраструктура) која овозможува пристап до неа. Оттука произлегува дека пристапот не треба да биде поголем доколку има аеродроми, пристаништа, железници и патишта кои се блиску до изворите што водат до него.
- b. Близина до радиодифузни центри. Неспорно е дека поголемата или помалата близина на изложбените центри значително влијае на обемот на туристичките текови насочени кон изворот. За да се процени овој фактор, можно е да се обележат кружни области околу испитуваниот извор (на 100 Kt, 500 Kt итн.) и потоа последователно да се анализираат градовите лоцирани во овие области, така што градот има поголема вредност. Жителите кои доаѓаат во истата област,
- c. Спецификацијата на туристичката вредност (ресурси) се утврдува врз основа на споредба (компаративна анализа) со други извори од ист тип и бројот на овие расположливи ресурси. Овој рејтинг има три нивоа: специфичен очасен, среден и низок
- d. Важноста на ресурсите (вредностите) се оценува во зависност од влијанието што имиџот (перформансот) го има на пазарот, односот помеѓу обемот на „насочен градежен“ туризам и можноста за комерцијализација што ја нуди.

Со оглед на споменатите критериуми на туристичка валоризација, треба да се заклучи дека се работи главно за критериуми засновани на капацитети, кои се оценуваат од група туристички експерти. Најчувствителен сет на критериуми за процесот се таканаречените Инхерентни карактеристики на ресурсите, кои може да се генерализираат, но за секој вид на ресурси треба да се развијат можни критериуми (човек, планина, културно-историски споменик итн.) евалуација на ресурси од самите туристи, а во функција на способноста на одредени ресурси да ги задоволат потребите (корисност, односно искористување на вредноста на ресурсите од гледна точка на туристите). Валоризацијата се повеќе се прави во функција на потребите на одредени групи туристи, како и на групата активности во кои тие се занимаваат (на пр. одредена група рекреативни активности).

Методи на валоризација

Основното значење, односно целта на оваа фаза е да се создаде квантитативен јаз на сите извори и други елементи на туристичкиот потенцијал, според сите критериуми, односно фактори. Сепак, главниот проблем лежи во фактот што не сите елементи на потенцијалите и ресурсите се подеднакво погодни за квантификација. Додека некои елементи може многу лесно да се квантифицираат (растојание, должина на патишта, инфраструктура, пристапност, близина што ја емитуваат, капацитет за сместување итн.), други се многу тешко или невозможни да се пресметаат веродостојно).

Во пракса, најголем проблем е вреднувањето и квантификацијата на она што е најважно - туристичките ресурси (и вредности), односно нивните интересни карактеристики, односно самиот поим за инхерентни карактеристики е прилично бавен, бидејќи практично е невозможно да се одреди вредност на ресурсите за туристите, без да се земат предвид

туристичките потреби и различните форми на субјективно доживување на просторот. Затоа, Jovicin (1982) со право наведува дека туристичката атрактивност е важна мерка за вредноста на сите мотиви (ресурси), но дека таа не е ниту привремена, ниту трајна, од една страна, а мотивите (ресурсите) кои ги задоволуваат овие потреби во врти.

Бидејќи не постојат точни методи за мерење на вредноста на туристичките ресурси, во практиката најчесто се премостува јазот помеѓу бројот на експерти врз основа на објективна согласност. Јазот се врши со примена на соодветен степен на внатрешни и надворешни вредности и фактори. Овој степен нема некои фиксни и универзални вредности, возраста се одредува според специфични потреби. Оценувањето обично се врши на скала од 0-3, 0-5 и 0-6 поени, но има во поголем опсег од 0-8, 0-10 и 0-12 поени. Во оваа област постојат различни пристапи и критериуми кои водат до резултати, чија веродостојност е релативно ограничена, имајќи предвид дека евалуацијата главно се заснова на перцепцијата и субјективната евалуација на оценувачот. Меѓутоа, во отсуство на подобри и попрецизни методи,

Светската туристичка организација (ОМТ, 1980) препорачува развој на стандардни обрасци кои можат да бидат корисни за истражувачите за време на пописот и процентот. Врз основа на овие обрасци, сите извори се оценуваат според сите надворешни и внатрешни фактори, односно критериуми. За да се добие вкупната вредност на ресурсот, прво се собираат сите внатрешни фактори, потоа сите надворешни фактори и на крајот вкупната сума се множи со збирот на надворешните фактори.

Динамика на движењето на патниците и туристите на главните гранични точки од коридор X и VIII

Движење (влез-излез) на патници и туристи на граничниот премин Табановце и Богородица

На македонско-косовската и српската граница има повеќе гранични премини од патен и железнички карактер, од кои некои се од меѓународен карактер, а дел од регионален и локален карактер.

Локативните природно-географски услови на македонско-српскиот и македонско-косовскиот дел за поставување на гранични точки зависат пред се од релјефните карактеристики на теренот, како и од гравитационите карактеристики на урбаните центри меѓу овие три соседни земји. Во овие локалитети постојат и традиционални комуникациски врски меѓу населбите (рурални и урбани) од двете страни. Покрај овие карактеристики, треба да се спомене и фактот што во поволни природно-географски простори се лоцирани и други инфраструктурни објекти како што се автопатишта, елементи во трагови од истите кои влијаат на олеснување на врските меѓу повеќе земји или народи. Фреквенцијата на луѓе, капитал и идеи зависи од добрата локација на граничните точки итн.

За граничните точки главно се користат речни долини и рамнини, клисури, планински премини погодни за изградба на гранични точки со сите инфраструктурни објекти, квалитативни елементи и карактеристики на релјефна морфоластика. Сегашните практики и реалноста со која се соочува Северна Македонија е дека граничните точки се наоѓаат во пониските делови погодни за нивно поставување. Најфреквентните гранични точки на Северна Македонија од Србија и Косово се лоцирани повеќе на локалитети низ кои минуваат меѓународни патишта и развојни оски, како што е случајот со многу земји во светот.

На македонско-косовската и српската граница се наоѓаат следните гранични точки: Јажинца (Тетово), Блаце (Скопје) и Табановце (Куманово), додека помали се Сопот и Пелинце во Куманово.

Табановци како гранична точка кај Куманово е 8 км. Во овој простор каде што се спојуваат меѓународните патишта: коридор 10 (север-јг) и коридор 8 (запад-исток). Споменатиот простор е карактеристичен со некои природни и антропогени туристички вредности кои се разновидни и привлечни според нивната содржина. Во последните децении на овој простор природните и антропогени мотиви произлегуваат од специфични природни и социо-историски агли. Има многу природни мотиви кои се претставени со планини, реки, езера, термални и минерални води, клисури, речни долини итн. Исто така антропогени туристички мотиви се присутни во старата и новата архитектура на градот, облеката, ракотворбите и нивните производи, манастирите, црквите, џамиите, гробниците, разните понови и постари споменици,

Граничниот премин Табановце е нов граничен премин изграден по осамостојувањето на Македонија како суверена и независна земја членка на Обединетите нации. Иако оваа гранична точка е нова, таа е изградена според сите критериуми предвидени за гранични точки кои ќе ги задоволат општите потреби на луѓето во нивните активности во процесот на трговија со стоки, нивното индивидуално движење, транспортни средства итн.

На железничката станица Табановце има 8 шини за размена на возови додека пругата е електрифицирана. На овој граничен пункт има простор за извршување на сите предвидени задачи од царината, и задачи поврзани со протокот на железничкиот сообраќај.

Граничниот пункт на железничката станица Табановце, кој е и граничен пункт меѓу двете земји, нема голема фреквенција на сообраќај, поради падот на интересот на луѓето за возниот сообраќај. Со осамостојувањето на Македонија овој вид на промет е многу намален и покрај тоа што има меѓународен карактер.

Во текот на 2003 година на граничниот премин Табановце минале 1.625.731 патник, од кои 864.600 патници биле од Македонија (влез-излез) и 76.111 странски патници. Но, интересни се податоците дека на овој граничен пункт во текот на 2005 година од вкупниот број патници (2.266.515) патници учествувале странски со 1.323.329, а оние од Македонија 943.186 патници. Тоа важи и за граничната точка Богородица и Гевгелија, каде што бројот на странски патници е многу поголем во однос на оние од Македонија. Во 2006 година фреквенцијата на патници на граничниот премин Табановце и Гевгелија, каде што бројот на странски патници е многу поголем во споредба со оние од Македонија. Во 2006 година, фреквенцијата на патници на пунктот Табановце и Богородица имаше речиси идентични резултати.

Во споредба со граничниот премин Табановце, фреквенцијата на патници на граничниот премин Блаце е многу помала. Во 2003 година поминале вкупно 1.048.749 патници (влез-излез), од кои 498.247 или 47,5% се македонски државјани, додека 550.502 или 52,5% се странци. Анализирајќи ги резултатите од патничкиот сообраќај низ годините, може да се види дека во 2006 година најголем патнички сообраќај бил 1.052.460 патници, од кои 465.516 или 44,2% биле државјани на Македонија, додека странци 58.944 или 66,8% биле државјани на странство.

Граничниот премин Табановце се смета за втор граничен премин по интензитет на движење на патници по Богородица во Гевгелија. Во текот на 2003 година, вкупниот број на патници (граѓани на Македонија) што влегле во земјава достигна 434.387 патници, додека преку оваа граница се оддалечиле 430.213 патници или вкупно 864.600 патници.

Сепак, треба да се истакне дека најголемиот број на патници од Македонија во текот на 2006 година изнесувал околу 943.966 патници. Тоа значи дека преку оваа гранична точка поминале 46,7% од вкупното население на Македонија, што значи дека оваа гранична точка е доста фреквентна. Голем е и бројот на странски патници. Во 2003 година вкупниот број на странски патници (влез-излез) на граничниот премин Табановце изнесува 761.131 патник, додека во 2005 година имало поголем број странски патници со 568.071 патник.

Генерално се претпоставува дека странските патници кои минуваат низ граничните премини, кои би биле мобилни за различни услужни функции, паркинзи, ресторани, фискални ефекти, би биле уште поголеми на самиот граничен премин. За оваа експертите со факти покажуваат дека треба да бидат помобилни и пофункционални со услугите и кратките паузи на патниците на граничните премини.

Така, на пример, доколку граничните точки беа мобилни во однос на потребната инфраструктура (ресторани, самопослужување, снек барови и сл.) патниците самите би трошеле одредени возила на граничните точки. Доколку секој патник би потрошил просечно по 1 евро на граничниот премин, тогаш заработените средства би биле според бројот на патници од 2003 до 2006 година.

Табела 1: Движење на патници на граничниот премин Табановце во периодот од 2003-2008 година.

Година	Патници од рм		Странски патници		Вкупно локално А	Вкупно странци Б	Вкупно домашни и странски	Разликата помеѓу А и Б
	Влез	Излез	Влез	Излез				
Табановце-граничен премин на Македонско-Српската граница								
2003	434387	430213	440381	320750	864600	761131	1625731	А
2004	411165	515959	589999	391676	927124	781675	1708799	А
2005	415645	527541	755258	568071	943186	1323329	2266515	Б
2006	436848	507118	768911	530166	943966	1299077	2243043	Б
2007	562348	590124	801245	563389	1112472	1365634	2478106	Б
2008	526784	546797	789342	567812	1073581	1358154	2431735	Б

Табела 2: Движење на патници на граничниот премин Богородица во периодот од 2003-2008 година.

година	Патници од РМ		Странски патници		Вкупно локално А	Вкупно странци Б	Вкупно домашни и странски	Разликата помеѓу А и Б
	Влез	Излез	Влез	Излез				
Богородица - граничен премин на Македонско-Грчката граница								
2003	733408	756293	810311	942454	1489701	1752765	3242466	Б
2004	466783	522594	580721	503413	989377	1084134	2073511	Б
2005	460077	536765	758798	684501	996842	1443299	2440141	Б
2006	516148	775566	704200	562852	1291714	1267052	2558766	А
2007	670182	784578	867394	807391	1454760	1674785	3129545	Б
2008	532764	662237	712347	583467	1195001	1295814	2490815	Б

Заклучок

Со оглед на споменатите критериуми на туристичка валоризација, треба да се заклучи дека се работи главно за критериуми засновани на капацитети, кои се оценуваат од група туристички експерти. Најчувствителниот сет на критериуми за процесот се таканаречените Карактеристики на инхерентни ресурси, кои може да се генерализираат, но за секој тип на ресурси мора да се развијат можните критериуми.

Светската туристичка организација (СТО) (1980) исто така се занимава со дефинирање на најважните критериуми за оценување на туристичките ресурси и вредности. Критериумите, односно факторите се класифицираат во две големи групи, внатрешни и надворешни фактори на валоризација. Врз основа на презентираната класификација на фактори, можно е да се пристапи кон проценка и анализа на туристичките вредности и ресурси користејќи два вида фактори: внатрешни и надворешни како што се урбанизацијата, инфраструктурата, туристичката опрема и услуги, плажите, зградите и културните споменици.-историски.

Надворешните ресурсни фактори се елементи кои ја одредуваат неговата туристичка употреба, имајќи предвид дека тие го олеснуваат пристапот до ресурсот, да ги стимулираат и мотивираат туристите преку слики како што се пристапност на ресурсите, близината до центрите за емитување, спецификација на вредноста, важноста на ресурсите итн.

Сепак, главниот проблем лежи во фактот што не сите елементи на потенцијалите и ресурсите се подеднакво погодни за квантификација. Додека некои елементи може да се квантифицираат многу лесно (растојание, должина на патишта, инфраструктура, пристапност, близина што ја емитуваат, капацитет за сместување итн.), други се многу тешко или невозможно да се пресметаат веродостојно). Светската туристичка организација (ОМТ, 1980) препорачува развој на стандардни обрасци кои можат да бидат корисни за истражувачите за време на пописот и процентот.

На македонско-косовската и српската граница се наоѓаат следните гранични точки: Јажинца (Тетово), Блаце (Скопје) и Табановце (Куманово, додека помали се Сопот и Пелинце во Куманово. Граничната точка Јажинце е поубава по природа. се планините на Шар (Лубетени) покриени со различна флора и фауна и ниска вегетација, различни, со многубројни извори и кратки потоци, кои се главно карактеристични за овој дел на Шар, а во областа од полошката рамнина оваа Република Македонија интересот за отворање нови гранични премини е поврзан со одредени локалитети во Карадак, Скопје, како што е проектот за отворање и активирање на граничните премини во Кодра Фурреш, Гранична точка Белановце-Станчиќ и гранична точка Љојан-Миратоца.

Литература

1. Dimitrov, Nikola and Koteski, Sane (2015) Туристичка географија - учебник. Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип. ISBN 978-608-244-216-7
2. Dimitrov, Nikola and Koteski, Sane (2016) Планирање на просторот. LAP Lambert Academic Publishing GmbH & Co.KG, Сарбрукен, Германија, Сарбрукен, Германија. ISBN 978-659-83361-8
3. Dzogovic, Anela and Koteski, Sane (2018) Развој на урбаниот (градски) туризам во Косово. Меѓународно научно списание Micro Macro & Mezzo Geo Information (10). стр. 38-45.
4. Геанг, Уаг (1980): Модел за планирање за развој на туризмот Гор, СНЕТ, Ејкс-ен
5. Јовичиќ, Ж. (1982): Turistisza geografisa, Naucna knjiga, Белград
6. Koteski, Sane (2009) Населби во Мариово и Раечка котлина и нивно тематско картографско прикажување. Билтен на трудови АСА - 2008-2009 година. ISSN 0352-3497
7. Koteski, Sane (2013) Тематски атлас на Мариово и Раечка долина во Македонија. Географија - Тематска картографија. LAP Lambert Academic Publishing GmbH & Co.KG, Сарбрукен, Германија, стр. 1-222. ISBN 978-3-659-38483-7
8. Koteski, Sane (2016) Туристичка картографија - учебник. Универзитет Гоце Делчев, Штип, Македонија. ISBN 978-608-244-299-0
9. Koteski, Sane (2017) Сообраќајот во туризмот. Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип. ISBN 978-608-244-395-9

10. Koteski, Sane (2018) Улогата на градскиот транспорт во Прилеп и неговата примена во туризмот во Република Македонија. Весник за туризам и угостителски менаџмент, 6 (3). стр. 109-129. ISSN 2328-2169
11. Koteski, Sane (2018) Меѓународен туризам. Универзитет Гоце Делчев, Штип, Македонија. ISBN 978-608-244-559-5
12. Koteski, Sane and Dimitrov, Nikola (2019) Национална туристичка географија. Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Штип - Република Северна Македонија. ISBN 978-608-244-641-7
13. Koteski, Sane and Dimitrov, Nikola and Jakovlev, Zlatko (2016) Состојбата на македонската сообраќајна мрежа и нејзиното влијание врз меѓународниот сообраќај. Билтен на трудови АСА - 2008-2009 година. стр. 53-69. ISSN 0352-3497
14. Koteski, Sane and Jakovlev, Zlatko and Angelkova, Tanja and Mitreva, Elizabeta and Kitanov, Vladimir (2014) Преглед на патничкиот и товарниот сообраќај во Република Македонија во периодот од 1982-2010 година. Билтен на трудови АСА - 2010-2011 (26-27). стр. 49-55. ISSN 0352-3497
15. Николиќ, С (1982): Регионални развојни приоритети на туризмот во СР Србија SAP, Факултет за наука, Белград
16. Панов, Н. (1998): Туристите имаат вароризација во манастирите во Република Македонија, Бато и Дивајн, Скопје.
17. Г-дин Пума, Б. (1982): Планирање на туризмот и дневна рекреација во самоуправно општество, ПФВК Белград.